

- buyuk vatandoshlarimizning yubiley tantanalarida qatnashish, ularning hayoti va faoliyatlariga bag'ishlab o'quvchi yoshlar o'rtasida intellektual o'yinlar o'tkazish va hokazolar.

Bizga malumki, har bir dars o'z oldiga tarbiyalovchi, ta'limiy va rivojlantiruvchi maqsadlarni qo'yadi. Ushbu maqsadlarni amalga oshirishda doimiy qo'llaniladigan an'anaviy usullar emas balki, zamonaviy pedagogik texnologiya va innovation texnologiyalardan foydalangan holda o'tkazilishi samarali natijalar berayotgani kuzatilmoqda.

Xo'sh, o'z-o'zini anglash o'zi nima? Muayyan ijtimoiy birlik uchun yetakchi faoliyatga ko'proq darajada "jalb qilingan" individual fazilatlariga shaxsning xususan o'ziga xos fazilatlarini sifatida yuzaga chiqadi. Shaxsning tafakkur, xotira, iroda singari persektiv xususiyatlaridan tashqari uning jamoadagi o'rni, jamoaning unga munosabati, bahosi singarilar ko'proq shaxs sifatlarini deb yuritiladi. Shaxs sifatlarida uning tuzilishi, yo'nalishi, faolligi farqlanadi. Tabiiy (anatomik, fiziologik) va ijtimoiy xislatlar ma'lum birlikni tashkil yetadi, bu shaxs tuzilishining birinchi kichik metaindivid tuzilishidir. Ikkinchi metaindivid tuzilishi tana a'zolaridan tashqaridagi "bo'shlikka" bog'liq- "Ekstraindivid" tuzilishi, yana biri "interoidivid" tuzilishidir.

Kishi o'z mohiyatiga ko'ra ijtimoiy hisoblangan munosabatlar tizimiga kirgan, odamlar bilan o'zaro birgalikda harakat qilgan va munosabatda bo'lgan holda o'zini atrof muhitdan alohida ajratib ko'rsatadi, o'zining jismoniy va psixik holati, harakatlari va jarayonlarining subekti sifatida aks etadi, o'zi uchun (boshqalarga) qarshi turgan va ayni chog'da ular bilan bog'liq bo'lgan "Men" sifatida nomoyon bo'ladi. "Men" siymosi- individning o'zi haqidagi nisbatan barqaror, ozmi-ko'pmi darajada anganilmagan, betakror deb his qilinadigan tasavvurlar tizimidir, individ boshqalar bilan o'zaro birgalikda harakat qilishda ana shunga asoslanadi.

XX va XXI asr psixologiya fanida ushbu masalaning ijtimoiy psixologik tabiatini tushuntirishda ikki xil qarash va yondashuv vujudga kelgan bo'lib, ular o'zaro bir-biridan keskin darajada tafovutlashib turadi. Birinchi yondashuv talqinicha, o'zini o'zi anglash-bu o'z yo'nalishini o'zgartirgan ongning aynan o'zidir. Inson o'zini o'zi anglashning subekti deyilganda, inson o'zligini (...Men...ligini) anglashning imkoniyati va sharti bo'lishi muayyan o'ziga xos sifatidan tashkil topganligi nazarda tutiladi.

Adabiyotlar

1. Karimov I.A. Milliy istiqlol g'oyasi: asosiy tushunchalar va tamoyillar. -T.: "O'zbekiston". 2001, 80-b.
2. Karimov I.A. Ona yurtimiz baxt-u iqboli va buyuk kelajagi yo'lida xizmat qilish-eng oliy saodatdir. -T.: "O'zbekiston". 2015.
3. Багдасарова А. Б. Механизм перерастания национального сознания в националистическое. // Этнические проблемы современности. Вып. 4. - Ставрополь: 1996. - С. 79.
4. Djabborov A.M. Yetnik stereotip nima? // Fan va turmush. 1990, 2-son.
5. Сафаев Н.С. Проблема национального самосознания. // Xalq ta'limi. 2003, № 6.

Milliy o'z-o'zini anglash tuyg'usi ijtimoiy psixologiyaning muhim kategoriyasi sifatida har bir millatga taa'lluqli. Uning ma'naviy kamoloti bilan uyg'unlashgan ijtimoiy psixologik hodisadir. Bu kategoriyaning millat, jamiyat hayotidagi o'rni va roli nihoyatda katta. Har qanday millatning taraqqiyoti rivoji, qudrati shu millatni tashkil etuvchi insonlarning, ayniqsa yoshlarni milliy o'z - o'zini anglash faoliyati bilan uzviy bog'liqdir. Milliy o'z - o'zini anglash tuyg'usini shakllantirish juda katta ijtimoiy kuch bo'lgan va jamiyatning muhim ijtimoiy qatlamini tashkil etuvchi yoshlarni boshqarish, tarbiyalash, mehnatga chorlash uchun keng shart - sharoitlar yaratadi. O'quvchi yoshlarning milliy o'z-o'zini anglashi orqali ijtimoiy ustanovkalar shakllanadi va bu milliy manfaatlarini anglash orqali ijobiy xatti-harakatlarga undaydi.

РЕЗЮМЕ

Чувство самосознания как важная категория социальной психологии свойственно каждой нации и является психологическим феноменом, тесно связанным с его духовным совершенством. Эта категория играет важную роль в жизни народа и общества. Развитие каждой нации и её могущество тесно связано с людьми, составляющими эту нацию, и особенно с молодёжью. Через национальное само-сознание учащейся молодёжи формируются социальные установки и это призывает к положительным действиям через осознание национального приоритета.

PEZIOUME

The feeling of self-consciousness as an important category of social psychology is a specific feature beature of every nation and it is a psychological phenomenon which is connected with its spiritual perfection. It has an important role in the life of the nation and society. Development and power of the nation is connected with the people and especially with the youth. Through the national self-consciousness of the youth-students social establishments are formed and it brings to positive actions and the deliberation of national priority.

SUMMARY

САЛАМАТ БАЛА ТӘРБИЯСЫНДА ЕРТЕКЛЕРДИҢ ӘХМІЙЕТИ

Г.Бекимбетова - үлкен оқытыұшы

ҚРХБХҚТХОҚАН

Таянч сўзлар: халқ педагогикаси, сўз эркинлиги, эртақ, фикрлаш, билим, кўникама, ақлий ривожланиш, эътиборлилик.

Ключевые слова: народная педагогика, свобода слова, сказки, мысль, знания, умения, умственное развитие, внимание, доброта, зло, милосердие.

Key words: folk pedagogy, freedom of speech, fairy tales, thought, knowledge, skills, intellectual development, attention, good, evil, mercy.

Ўзбекстан Республикасының Биринши Президенти И.А.Каримов айтқандай: «Әдепли, билимли хәм ақыллы, мийнет сүйгиш, ийман-инсаплы перзент тек ғана ата-ананың емес, ал пүткил жәмийеттиң ең үлкен байлығы болып табылады [1:56]. Халқымыздың тарийхы, мәдениаты, аңызкеи әдебияты, миллий дәстүрлери, үрп-әдетлери, байрам-сейиллери, ойынлары, жарыслары, көркем-өнери хәм баска тәлим-тәрбия системасында кудиретли тәрбия куралы сыпатында қолланылған [2:10]. Мектепке шекемги дәуирде балалардың билиў искерлигиниң қәлиплесиўинде бир канша алға илгерилеўшилиқ ямаса балада ата-анаға ярым ғәрезилиқ, жеке қәдир-қымбат туйғысы раўажлана баслайды. Айырым, балаларда уят хәм ғүманлануў сезимлери менен бирге эти-

Individning ushbu ma'nodagi subektiligi o'zini o'zi anglashga nisbatan ichki ehtiyoj, motiv, talab, intilish sifatida mavjud bo'ladi.

O'quvchi yoshlarning milliy o'z-o'zini anglashi orqali ijtimoiy ustanovkalar shakllanadi va bu milliy manfaatlarini anglash orqali ijobiy hatti-harakatlarga undaydi. Bu esa Respublikamizdagi manaviy-mafkuraviy muhitni yaxshilanishiga, milliy munosabatlarni mustahkamlanishiga olib keladi.

Ayniqsa hozirgidek tahlilkali, murakkab va qarama-qarshiliklarga to'la davrda yoshlarimizni o'z Vatanga, oilasiga, hatto ota-onasiga qarshi qurol ko'tarishiga sabab bo'layotgan omillarni o'rganar ekanmiz, barchasini tub zamirida milliy tarixini bilmaslik, milliy o'zligini anglamaslik yotganiga amin bo'lamiz. Statistik ma'lumotlarga ko'ra dunyo miqyosida bunday guruhlar oqimiga tushib qolayotgan yoshlar 15-20 yosh oraliq'ida ekanligi ta'kidlanmoqda.

Xo'sh, bu yoshlarga ta'lim-tarbiya berishda, ma'naviy tadbirlar o'tkazishda qayerda xatolikka yo'l qo'yilmoqda? Inson psixologiyasi shundayki, unda ma'lum bir narsa haqida obyektiv, haqqoniy bilimlar bo'lmasa, olingan axborotlarni to'g'ri deya qabul qiladi. Haqiqiy, asoslangan, ilmiy bilimlarni avvalo inson o'zi qiziqib o'rganishi, tafakkurini ishga solib haqiqat va yolg'onni ajrata olishi, ta'lim-tarbiyaga ma'sul shaxslar va ota-onalar kimlarni avlodi ekanligimiz, ajdodlarimiz buyuk siymosi bilan tanishtirish, bugungi yorug', baxtli kunlar qancha-qancha begunoh insonlarning azobli, mashaqqatli mehnatlari evaziga kelganini aytib berishlari zarur.

Xulosa o'mida Prezidentimizning quyidagi gaplarini keltirib o'tmoqchiman: "Mustaqil fikrlaydigan, zamonaviy ilm-fan va kasb-hunarlarini puxta egallagan, o'z yurti, o'z xalqiga fidoyi, biz boshlagan ishlarni davom ettirishga qodir bo'lgan, har tomonlama sog'lom avlodni engib bo'ladimi? Yillar, asrlar sinovida toblangan, ko'pni ko'rgan, bugun erkinlik havosidan nafas olib yashayotgan, o'z qadr-qimmatini, insoniy sha'nini, ne-ne ulug' zotlarning vorislari ekanini, o'zligini anglagan, milliy g'urur va iftixorini tiklagan, xalqaro maydonda o'ziga munosib o'rin egallab borayotgan, o'z kuchi va ertangi kuniga ishongan, o'z yurti, o'z farzandlarining kelajagi farovon bo'lishiga intilayotgan bizning xalqimizni hech qanday kuch to'xtatolmaydi" [2].

жасы үлкенлер тәрепинен тосқынлық етиў, ересек адамлардың алдында баланы қадирсиз етип үстинен қулиў, балада унамсыз халаттың болыўы, өзін қолайсыз жағдайда сезиўи менен балалар өзлерин бул жағдайда айыплы деп есаплайды. Соның менен бирге, балада өжетлик, ынжықлық киби бир канша кери психологиялық хәрекетлер жүз береді. Бул дәуирде балаларда әсиресе, 3-5 жаслар аралығында балада «мен өзим» концепциясы раўажланыўы, баладағы жеке пазыйлетлердің қәлиплесиўи, инсанлар менен болатуғын байланыстың қәлиплесиўи, ақты-қараны ажыратыўы, ийман-инсап түсиниклериниң пайда болыўы, жақсылық пенен жаманлық арасындағы парықты айыра алыў, әтираптағы әлем менен байланысының қәлиплесиўи курайды. Мектепке шекемги балалардың ойлаў, пикирлеў психологиясының раўажланыўы, инсаный пазыйлетлериниң қәлиплесиўинде ертеклердің әҳмиети үлкен болып табылады.

Ата-бабамыз инсанды нәресте, бала, өспирим, жаслық, жигитлик, егеделик, ғаррылық деп бир неше жас дәуирлерге ажыратқан. Хәр бир жас дәуириндеги баланың өсиў, өзгеріў, руўхый жетилисї, минез-кулқының қәлиплесиў өзгешеликлерин бақлаған [3:104]. Соның менен бирге, ол дүньяға енди келген нәрестелерди де хәр тәреплеме камалға жеткеріўге жол көрсетиўи әмелий педагогикалық қолланба болып хызмет етеди [4:3]. Ертеклер балалар психологиясының унамлы бағдар алыўында үлкен роль ойнайды. Себеби, ертеклердеги қаҳарманлардың образлары бабалардың фантазиясына, дүнья қарасына тәсир етпей қоймайды. Соның ушын да, халқымыз әуелден балаларға ертеклер айтып берип, өз перзентлериниң тәрбиясы менен шұғылланып келген.

Ертеклер негизинде өсип киятырған балаларымыздың жақсылық пенен жаманлық арасындағы айырмашылықтар, дослық пенен сатқынлық, меҳрибанлық пенен жаўызлық ортасындағы айырмашылықтарды, инсанлар ортасындағы байланыстарды балаларымыздың санасына синдирип барыўымызда тийкары тәрбия түри болады.

Биз мектепке шекемги дәуирдеги балаларға ертек айтып бергенимизде, олардың жас өзгешеликлерин есапка алған халда қысқа хәм тужырымлы ертектерди айтыўымыз керек болады. Узын ўақыяларға қурылған ертектер балаларымызды шаршатып қойыўы мүмкин. Соның менен бирге, балаларымызға ертек айтып бергенимизде, олардың жас өзгешеликлерин есапка алған халда бир қыйлы даўыс толқыны менен айтыў балаларды зериктиреді. Соның ушын, мүмкин болғанынша балаларымызға ертектерди образлы түрде көркемлеп айтып беріў, олар ушын қызықлы хәм олардың ойлаў, пикирлеўиниң қәлиплесиўине тәсири күшли болады.

Әдебиятлар

1. Каримов И.А. Жоқары мәнәўият- жеңилмес күш. –Ташкент: «Манәўият», 2008, 56-б.
2. Қарақалпақ этнопедагогикасы. Педагогикалық институт талабалары ушын оқыў қолланба. –Нөкис: «Билим», 2010, 10-б.
3. Қосназаров К., Пазылов А., Тилегенов А. Педагогика. –Нөкис: «Билим», 2009, 104-б.

Ушбу мақолада мактаб ёшигача бўлган болаларни қорақалпоқ этнопедагогикаси ва халқ эртаклари воситасида эзгулик ва ёвузликни фарқлаш руҳида тарбиялаш, кишилар билан муносабатда эзгуликка асосланган хислатларни намоён қилиш масалалари ҳақида фикр билдирилган. Тарбиячиларга ушбу йўналишда маслаҳатлар берилган.

В статье рассматриваются вопросы обучения добру и злу детей дошкольного возраста на примере сказок в каракалпакской народной педагогике, правила использования этих качеств и взаимоотношения людей. Приводятся различные мнения по вопросам воспитания представляющие интерес воспитателям дошкольных учреждений и родителям.

The article deals with the study of teaching good and evil with the help of fairy tales in Karakalpak folk Pedagogy of the children of pre-school age, the rules of their use and relationship between people. The work contains different points of view on the issues of education that are important for preschool teachers and parents.

ОЛИЙ ТАЪЛИМ МУАССАСАЛАРИ РАҲБАР КАДРЛАРИНИНГ ФАОЛИЯТИГА ЗАМОНАВИЙ ЁНДАШУВ

А.С.Джураев - катта илмий ходим-изланувчи

Бош илмий марказ

Таянч сўзлар: ОТМ, раҳбар кадрлар, замонавий ёндашув, профессионал бошқарув, илмий-техникавий, малака ошириш, малака талаблари.

Ключевые слова: ВУЗ, руководящие кадры, современный подход, профессиональное руководство, научно-технический, повышение квалификации, требования повышения.

Key words: higher educational institutions, manager personnel, modern approach, professional management, scientific-technical requirements of professional skill, improvement of qualification.

Олий таълимга қўйиладиган талаблар кучайиб бораётгани сабаб ҳозирги шароитда олий таълим муассасалари фаолиятини ташкил этиш анча мураккаблашди ва у профессионал бошқарувни талаб этмоқда.

Олий таълим муассасаси раҳбар кадрлари Биринчи Президентимиз Ислам Каримов таъкидлаганларидек, «Авваламбор, унинг ватанпарвар ва юртпарварлик фазилатларига эга бўлиши, она юртини чин қалбидан севиши ва ардоқлаши, эл-юрти учун ўзини аямаслиги, керак бўлса, бу йўлда жонини ҳам фидо қилишига тайёр бўлишини, ўз касб-корининг устаси, шу ишнинг чинакам

Маселен, «Қасқыр менен қоян» ертеклерин алып қарайтуғын болсақ, қасқырдың даўысын жуўан, жағымсыз формада айтсақ яки қоянның даўысын жиңишке, жағымлы түрде айтыў балалар ушын мазмунлы, қызықлы болады.

Мектепке шекемги дәуирде балада предметли хәрекеттерди ислеўди, дидактикалық ойынларды көбирек ойнаўды жақсы көреді. Сол ертек қаҳарманлары образларын балаларымызға рольлерде бөлип берип ойнатсақ та болады. Бул усыл арқалы айырым балаларда болыўы мүмкин, мәселен: меланхолик, флегматик типтеги балалардың уялшақлық, тартыншақлық, пикирлерин айтыўға қыйнала-туғын өзгешеликлерин жоқ етиўде, олардың инсанлар менен болатуғын байланысын раўажландырыўда, пикирин еркин айта алыўы, сөз еркинлигиниң раўажланыўына тәсири күшли болады. Мектепке шекемги балаларға ертек айтқанымызда төмендеги қағыйдаларға итибар қаратыўымыз керек.

Бириншиден, балаларға ертек айтқанымызда ҳәрдайым сиизин унатқан ертеклеринизди айтыў оларға унай бермеўи мүмкин. Мектепке шекемги балаларға ертек китап таңлаған ўақытларымызда да бала руўхиятына жол таба алатуғын болыў керек. Балаларымызға ертек айтқан ўақытта ҳәр бир ата-ана яки тәрбияшы, биринши нәубетте, әпиўайы, жеңил мазмунға ийе болған ертектерди айтқан мақулырақ болады. Әсиресе, нәресте ақылын енди танып баслаған балаларға бундай ертектер қызықлы болыўы мүмкин. Мәселен, «Баўырсақ», «Түлкі менен тырна», «Аш қасқыр» усаған ертектер айтып турылса максетке муўапық болады.

Екиншиден, ертек темасын перзентиниз бенен биргеликте таңлаған мақул болады. Перзентинизге ертек айтатуғын болсаңыз, оның темасы не ҳаққында болыўы кереклиги менен ортақласқан жақсы. Мәселен, «Бүгин нелер ҳаққындағы ертекти айтып берейин?» деген сораўларды берип барған мақулырақ. Егер бала узак ойланып, жуўап беріўге қыйналаса онда өзиниң билетуғын жақсы ертекти айып бергениниз мақул. Егер балаңыздың ертек тийкарында нелерди қәлей-туғынлығын хәм балаңыздың дүньяқарасының қалай раўажланып атырғанын билиўинизге болады, бирақ хеш қашан балаңызға қорқынышлы, олар унатпайтуғын, зеригерли ертектерди айтып беріўге болмайды. Бул олардың руўхиятына, әтираптағы әлем менен байланысын қәлиплестириўде кери тәсирин тийгизиўи мүмкин.

«Ертеклер – жақсылыққа жетектер», – деп бийкарға айтпаған дана халқымыз. Перзентлериниздин қалби кең, ишки дүньясы бай инсан болып қалби менен болатуғын қарым-қатнасының жақсы болыўында ертектердин орны үлкен болып табылады.

РЕЗЮМЕ

РЕЗЮМЕ

SUMMARY